

AUTORSKI OSLIKANA KNJIGA - KUSTOS KAO LIBRARIES CURATOR

ŽELJKA ZDELAR

Memorijalna zbirka „Jozo
Kljaković”, Zagreb
zeljka.zdelar@zg.t-com.hr

Mažuranićevo djelo *Smrt Smail-age Čengijića*, prema podacima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, objavljeno je do rujna 2011. g. 168 puta. To, doista s razlogom često objavljivano značajno i slavno književno djelo našega uglednog preporodnog pisca, inače i omiljenog bana pučanina (Novi Vinodolski, 1814. – Zagreb, 1890.), kako ga se uvriježilo već i tijekom života nazivati i tako slaviti, nastalo je 1845. g. (Karlovac, 29. studenog). Izvornik toga vrijednog rukopisa danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, uz darovnicu pjesnikova sina Vladimira. To je literarno djelo osim brojnih izdanja (tijekom čak tri stoljeća) prijelomne, 2000. g. evidentirano i kao elektronički zapis (Strijelac, Zagreb), a 2009. zabilježeno je i kao zvučni zapis u trajanju od 59 minuta (Medus biro, Zagreb). Tijekom 19. st., u kojemu je djelo i ugledalo svjetlost dana, tiskano je čak 17 puta, te je već tada doživjelo dva prepjeva: na češki jezik (*preložil* V. Kienberger) i na slovenski jezik (*poslovenil* B. Zoch).

U 20. st. *Smail-aga* je objavljen 75 puta, a u našem tisućljeću djelo je do sada otisnuto već sedam puta (posljednji put u nakladi Mozaik knjige, Zagreb i Dukljanske

akademije znanosti i umjetnosti, Podgorica, 2009.).

Prisjetimo se kako je, nažalost, glede navedenoga crnogorskog izdanja bilo prijepora o autorstvu i neugodnih insinucija te zamjena činjenica – zluradih pokušaja da se autorstvo našeg Mažuranića pripiše P. P. Njegošu.

I nije to jedina nesretna okolnost vezana za to vrijedno djelo. Sjetimo se, i domicilna je sredina, prema uskogrudnom shvaćanju Mažuranićeve, da tako kažemo, pandomoljublja (smještanje radnje djela izvan granica *Lijepa Naše*) doživjela ironičnu, čak možemo kazati sarkastično-humorističnu književnu sprdnju u parodiji *Smrt babe Čengićkinje* iz pera dr. Ante Kovačića (St. Kugli, Zagreb).

Inače, Mažuranićeve *velepjesan*, kako neki s pravom nazivaju to važno književno djelo, u prošlom je stoljeću dva puta objavljena zajedno s Njegoševim *Gorskim vijencem*, što je svakako bio potez kojim su se nakladnici na najljepši način, uz zasluženo poštovanje, odužili obojici književnih velikana.

Djelo je izvan domovine otisnuto 61 put, a jedno od apartnijih izdanja, osim već navedenih prepjeva iz 19. st., zasigurno je ono krfsko (Krf, 1916.) ili pak ono u nakladi I. L. Kohera iz Praga, 1902. g.

Kada tim izdanjima pridodamo dva izdanja iz Beča, Brna, Ženeve ili neko od izdanja iz Ljubljane, stječe se opravdan dojam kako je naš Mažuranić već tada bio istinski, možemo kazati srednjoeuropski pisac.

S obzirom na zasluženu veliku popularnost, posebno navedenog spjeva našega uglednog pjesnika i, kao što smo već naveli, časnog bana (koji, nažalost, ni na taj funkciji nije bio u potpunosti shvaćen),

potvrđenu brojnim spomenutim nakladama i tumačenjima tog djela od mnogih autora (F. Marković, K. Milenović, N. Andrić, D. Bogdanović, D. Prohaska i dr.), pa napokon i zluradim prijeporom glede autorstva, ipak se općenito i po brojnosti izdanja, kao i po izvanprosječnoj popularnosti djela može zaključiti da ono nije dovoljno često otiskivano s popratnim ilustracijama, kako je to vrlo uspješno učinjeno u našem izloženom izdanju (Književni jug, Zagreb, 1922.).

Zahvaljujući nadahnutim ilustracijama Joze Kljakovića, to izdanje svakako zaslužuje posebnu pozornost.

Inače, ilustriranja toga književnog djela prihvatio se znatno kasnije od našeg autora, i to također vrlo uspješno, i Ljubo Babić (1947.), a Mirko Rački nikada za života u knjižnom bloku nije iskoristio ilustracije napravljene za svako pjevanje zasebno, niti je te radove, prema navodu J. Uskoković, izlagao sve do 1979. g.

Naš je Kljaković doista bio inspiriran veličinom i značenjem samog spjeva, kao i, vjerujemo, snažnom osobnošću Ivana Mažuranića. Nadahnute ilustracije to svakim potezom u doslovnome i prenesenom smislu i te kako posvjedočuju. I baš ti brojni potezi – gotovo bismo ih mogli izbrojiti koliko su jasni, linearni i plošni, stvaraju osobit likovni dojam koji proizlazi iz posebne jednostavnosti, a istodobno i bujnosti postignute samim tim linearizmima.

Inače poznata, često naglašavana sklonost linearnom izražavanju u Kljakovićevu cjelokupnom opusu ovdje je, doista, mogla naći oduška, kako u arabeski mnogobrojnih poteza, tako i u najraznovrsnijoj ornamentici linija te u čvrstoći obrisa svake donesene forme i svakog detalja u cjelokupnosti pojedinog prizora.

Svaki detalj bogatih tematskih cjelina, od opsegom najvećih tabli za svako pjevanje (*Agovanje, Noćnik, Četa, Harač, Kob*) do dimenzijama najmanjih vinjeta na rubu margine (ovce, pijetli, muški torzo u nizu), svakim narativno nadahnutim potezom i linearno vođenom bujnom arabeskom, itekako vješto (vrsnom kljakovićevskom izvedbom) posvjedočuje sljedeće: bogate odore turskog velmože, detaljan ispis rekvizita age (sablje, remenje, puceta) kojima ovaj „turski muselim” obilato raspolaže i kojima se oholo nadmeće u primjerice svojem nakićenom čadoru. Kljaković svoju poznatu izražajnu linearost koristi u opisivanju te time i potenciranju navedenog dojma.

Jednako je tako bujno i u detalje opisno donesen dekorirani prostor u kojemu Smail-aga boravi (*dušeci*, tepisi), u društvu svojih vjernih slugu i otetih skladnih robinjica, uprisutnjujući svu hinjenu raskoš i prenaplašenu dekorativnost aginih odijela ili pak bujnu dekoraciju njegova *čadora*. Kljaković naglašava ljepotu svakog detalja bogatih odijela i raskošno urešenog agina stana, čime potencira odlučnost pokreta samog age, poput svojevrsnog plesa s mogućom dozom humorističnosti koja je Kljakoviću i inače svojstvena i značajna u njegovu opusu karikatura. Nasuprot tome, primjerice, potpuno je oprečno prikazan lik svećenika – to je smirena i jednostavno odjevena izdužena figura oko koje u krugu skrušeno kleče pripadnici čete kojima se obraća u zajedničkoj molitvi.

Doista, možemo govoriti o odi linji, i to ne samo u eksplikaciji ljudskog lika (koji je Kljaković i inače volio glorificirati), već i u jednako uspješnom donošenju likova iz životinjskog svijeta (konja, ovaca, pijetlova). Grupe životinja u izduženim vinjeta-

ma to vrlo lijepo potvrđuju, dok napeto mišićje ljudskog tijela i potencirana dinamika uzvitlanosti, primjerice konja, to svakom crticom i u najsitnijem detalju prizora na impresivan način oslikovljuju i oživljuju.

U tom je razdoblju stvaranja Kljaković bio, kako se u dosadašnjim osvrtima na njegov rad navodi, secesionist i mnoga su djela njegova opusa iz tog vremena valorizirana kao osobito vrijedna i za neke najzanimljivija u cjelokupnom njegovu slikarskom opusu.

U godinama kada su nastajale te ilustracije Kljaković je, prema dosadašnjim kronologijama njegova opusa, bio, da tako kažemo, na kraju svoje prve faze likovnog izražavanja te se oslobađao, možda baš u godinama nastanka ovog djela, čvrsto zadanih okova klintovsko-secesijskih usmjerenja.

No i druge faze njegova opusa kritika će, usuđujemo se kazati, jednostavno nazvati neoklasicističkim nastojanjima i zapravo će ih smatrati svojevrsnom retardacijom tog našeg slikara.

No može li nas ta klasifikacija ili ladica u koju smo olako zatvorili tog umjetnika danas doista zadovoljiti!?

Taj će se termin neoklasicizma kao definicija Kljakovićeva opusa provlačiti do samog kraja njegova bogatog i dugovječnoga stvaralačkog puta, pa i do današnjih valorizacija!

Ako Kljakovićevo oduševljenje ljepotom ljudskog tijela u njegovim idealnim, klasičnim proporcijama shvatimo kao ideju vodiču njegova stvaralaštva, onda svakako možemo zaključiti da je ona u našeg autora zaista po-

stojala, ali više kao žučena konstanta, no nikako ne bez likovnog odmaka i svojevrsnog eksperimentiranja, pa i polemiziranja sa suvremenim tokovima i interpretacijama. A bilo ih je mnogo, i Kljaković zasigurno nije ostao intaktan.

Tendencije art decoa, kao svojevrsnog amalgama stilova i klasičnih zasada, kao i neizbježnih suvremenih prodiranja, za njega zasigurno na izvjestan način postaju izazov i svojevrsna sigurna luka. Jer, tako ponuđen širok spektar inačica svakako ostavlja našem autoru slobodan prostor za „vječnu” čežnju prema „uzdrmanoj” klasici, ali mu ujedno daje mnogobrojne mogućnost istraživanja i iskušavanja vlastitih dosega u amalgamiranju i iskušavanju ponuđenih opcija.

U tom novom vremenu Kljaković je našao svoju inačicu koja nije tendirala naglašenoj inovativnosti u revolucionarnim aspektima izražavanja, ali je svakako našla svoj novi likovni tijek u osobnom amalgamu ponuđenih stilova i shvaćanja likovnosti. To fino svjedoči i ovo djelo u knjizi „malog” formata (23,2 x 17 cm), ali formata pogodnog za raznovrsna,

Slika 1. Naslovnica Mažuranićevog spjeva koji je ilustrirao J. Kljaković

dakako, ne samo u ovom primjeru knjige – doslovnog umanjenja formata – već i za asimilaciju u vremenu dinamičnih previranja i najrazličitijih likovnih traženja. (sl. 1.)

I naš je autor na diskretan način i u skladu sa svojim, ipak na neki način samozatajnim temperamentom dao tom vremenu prezentan (i u ovoj lijepoj knjizi) i uspješan trag u svojem inače velikom opusu.

Kako je Kljaković u svojem ukupnom likovnom izražavanju bio skloniji velikom formatu (prisjetimo se njegova fresko opusa u crkvi sv. Marka u Zagrebu, kao i golemih mozaika na fasadi Zavoda sv. Jeronima u Rimu), ovo knjižno izdanje malog formata prikazuje našeg umjetnika kao, usuđujemo se kazati, svojevrsnog majstora *maximus in minimis*.

Upravo naša izložba knjige *Mažuranić – Kljaković*, kao uspješna kohabitacija pjesnika i slikara, to ponajbolje potvrđuje.

Stoga ne čudi odabir autorskog dvojca izložbe (konzervatora Želimira Laszla i kustosice Zbirke), našega malog projekta i doprinosa manifestaciji *Knjiga u muzeju*. (sl. 2.) Posegnuli smo za tim djelom kako bismo Jozu Kljakovića prezentirali i kao vrsnog ilustratora ne samo knjiga, što nije, smatramo, dovoljno prepoznato u radu tog umjetnika, te kako bismo ovu osobito lijepu knjigu, uspješan primjerak ravnoteže pisca i slikara, prezentirali i kao jednako vrijedan izložak našega cjelokupnog stalnog postava Zbirke.

Napomenimo kako to djelo ilustracija nije jedino u opusu autora Kljakovića, te nam je daljnja namjera u našem stalno promjenjivom postavu Zbirke i ubuduće prezentirati i druga djela s tog polja njegova likovnog izražavanja (knjige, plakate, brošure).

Zbog navedenih obilježja Kljakovićeve linearnog tumačenja i donošenja sadržaja nije se bilo teško odlučiti za uvećanja, koja će pak na najskladniji način ispuniti zidne plohe našega veličinom zadanoga i limitiranoga izložbenog prostora.

Primjerice, knjižna tabla koja je u knjizi veličine 12,5 x 12 cm, u izložbenom je formatu na zidu povećanjem najčešće dobila dimenzije 60 x 60 cm. Pritom se zbog povećanja nije izgubio likovni dojam što ga ima knjižni format, a to je za muzeološku prezentaciju bilo iznimno važno, niti je narušen učinak veličine i sklada cjelokupnoga likovnog dojma te izložbe knjige.

Sva povećanja (table naslova svakog pjevanja, vinjete u obliku friza, kao i vinjete četvrtastog oblika) otisnute su na foreks ploče, koje su se pokazale prikladnijima i elegantnijima za prezentaciju od kapa-

Slika 2. Postav izložbe *Mažuranić - Kljaković*

fiks materijala, koji je već dulje vrijeme u uporabi. Foreks ploče su tanje (2 mm), imaju zaobljenije rubove i otiskom na njima znatno se bolje može prenijeti vjernost originalu. U muzeološkoj prezentaciji to je velik napredak s obzirom na već pomalo „umorni” kapafiks, koji u usporedbi s novim materijalom djeluje sirovo i provizorno. Sama pak činjenica vjerodostojnog prenošenja prikaza iz knjižnog formata u format slike za izložbeni zidni prostor potvrđuje veličinu autorstva jer transpozicija iz manjih u veće formate ne umanjuje učinak ljepote likovnog dojma, što također odlično potvrđuje zastupljenost originalnih cink klišeja na izložbi, formati kojih se kreću od 12,5 x 10,2 cm do manjih dimenzija, npr. 7,5 x 5 cm. Ti vrijedni primjerci jednog od dijelova Kljakovićeva grafičkog rada prezentirani su na izložbi u svojevrsnoj „linearnoj” vitrini koja je u razini očiju postavljena na zid izložbene prostorije. Vitrina ima unutrašnju rasvjetu koja znatno pridonosi likovnom dojmu tih u cinku izdubljenih prizora (pričvršćenih na drvenu podlogu). Na taj način postavljene, te apartne sjajne pločice svijetle kao mali i pažnje

vrijedni biseri našega izložbenog projekta i cjelokupne prezentacije lijepe, autor-ski oslikane knjige. (sl. 3.)

Svi eksponati (klišeji i originalna knjiga iz 1922. g.) izloženi su u vitrinama načinjenima od prirodnih materijala: postolja su drvena, drvo je premazano ekološkim bojama, upotrijebljeno je ekološko ljepilo za drvo te neprobojno i nereflektirajuće staklo, koje kao zvono prekriva navedene izložene predmete. Staklo je na rubovima spomenutog zvo-na spajano pod finim ukošenjem, čime se postiže osobit dojam prijelaza i „mekog” spajanja staklenih površina.

Ispod vitrine s klišejima smješteno je postolje na kojemu se nalazi preša za otiskivanje grafika (*Hugo Carmine*, Wien), vrlo lijep primjerak s početka 20. st.

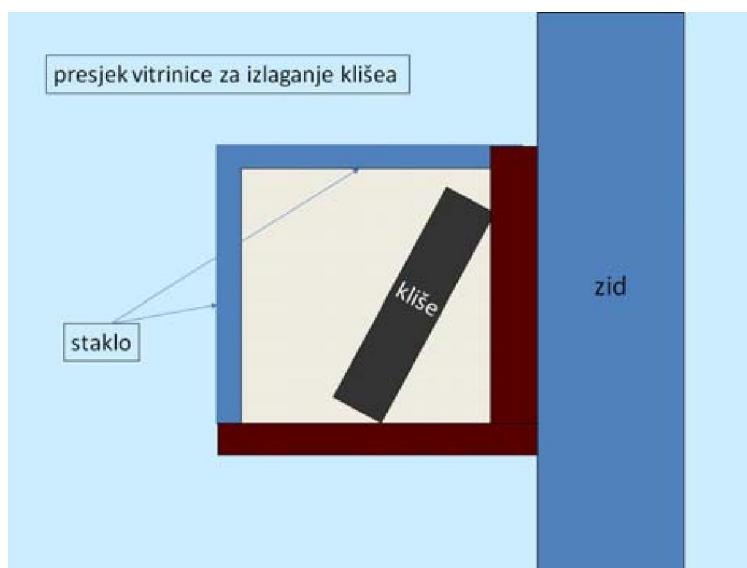
Prema jednom predlošku za koji je izrađena kopija klišeja (*Konjanik*, unutrašnja naslovnica) posjetitelji će moći, samo zakratko, i sami biti grafičari i iz Zbirke ponijeti svoj rad kao svojevrsni originalni, netom proizvedeni suvenir.

Izložene ilustracije na foreks pločama prate legende, čiji su sadržaj sami stihovi Mažuranićeva djela kao tumači izloženih

prizora, a neke table uz tekst imaju i otisak u istome materijalu (foreksu) i pripadajućeg klišeja. Tako legende, kad god je bilo moguće, imaju tekstualnu i slikovnu pločicu.

Svi ti fini poslovi, cjelokupna oprema i zaštita svih predmeta u Zbirci, kao i njihova muzeološka postava, izvedeni su uz angažman i savjetodavnu i tehničku pomoć preparatora Stanislava Novaka.

Cjelokupnu prezentaciju zao-kružuje rasvjeta (led žaruljama),

Slika 3. Grafički prikaz vitrine za izlaganje klišeja

koja je usmjerena tako da izložene table ilustracija pretvori u horizontalni svijetleći kontinuitet, čime se postiže dojam svjetlosnog friza koji se proteže na tri zida izložbenog prostora. Svjetlost ima ugrađeni senzor radi redukcije energije nakon što posjetitelji napuste prostor, a time se, dakako, postiže i adekvatna reducirana svjetlosna zaštita svih izloženih predmeta.

THE BOOK ILLUSTRATED BY THE AUTHOR – CURATOR AS LIBRARIES CURATOR

In the new permanent display of the Jozo Kljaković Memorial Collection it is envisaged to have a part that is dedicated to a permanently

variable display of the collection. The curator of the Collection and Želimir Laszlo decided on a presentation of the book from the personal library of the donator, Kljaković: Ivan Mažuranić, Smrt Smail-age Čengijića, Zagreb, Književni jug, 1922. In his rich, long-lasting, prolific and diverse oeuvre (fresco painting, mosaic, easel painting, drawing, caricatures and set design), Jozo Kljaković also very successfully engaged in book illustration. Since this is a very valuable literary work, which has a great cultural importance for the Croatian written heritage, the inclusion of the artist Kljaković and his illustrations in the edition gave rise to an original literary-painting work that we can with justice claim to have been the fruit of equal and successful collaboration between writer and painter. It is not surprising then that such a highly valuable work of writing and painting should have prompted us to exhibit it in an appropriate museological manner.